

BOJAN RADEJ¹

Z izključevanjem do skupnosti

Izvleček: Pojav Gibanja 99% opozarja, da je treba družbeno dinamiko proučiti tudi s stališča sistematičnosti njenega izključevanja. Zato se vprašujemo podobno, kot se je že Landauer (1900), kako z izhodišč sistemske izključenosti večine ljudi zasnovati avtonomno protisistemsko skupnost. Gibanja imajo odpor do medsebojnega povezovanja v stalnejše strukture, zato nasproti sistemu niso zmožna nastopiti skupaj. Predlagamo rešitev: opustiti je treba idejo povezovanja na skupnem imenovalcu in iskati povezave med inverzno podobnimi gibanji. Gibanja se večinoma opredeljujejo radikalneje, kot res delujejo, ali obratno, zato so njihovi akcijsko-programski odtisi neuravnovešeni, dokler se ne povežejo. Takšna, presečna metoda povezovanja, ki je podana v okviru izhodišč teorije kompleksnosti, ima zanimive posledice in navaja k drugačnemu razumevanju razmerij med sistemskimi, protisistemskimi in razrednimi nasprotji.

Ključne besede: družbeno izključevanje, nesomernost, protisistem, avtonomija, deljena suverenost

UDK: 316.45

Through Exclusion to Community

Abstract: The emergence of the antisystem '99% movement', named for the 99 per cent of excluded global population, suggests that social dynamics should be examined in terms of systematic social exclusion as well. This raises the question already asked by Landauer (1900): how to design an autonomous antisystem community,

¹ Mag. Bojan Radej je svobodni raziskovalec, ustanovitelj in predsednik Slovenskega društva evalvatorjev. E-naslov: bojan.radej@siol.net

starting from the premise that most people are socially excluded? Antisystem movements avoid associating into more permanent structures, which hampers their efficacy against the system. However, as these groups are not only programmatic units with incompatible visions but also activist units, the usual imbalances between programme and action might be redressed by a co-ordination of those groups which have an inverse ratio of the two features. This perspective prompts a new understanding of the relationships obtaining between systemic, antisystemic and class conflicts.

Key words: social exclusion, incommensurability, antisystem, autonomy, shared sovereignty

1. Sistem in protisistem

V uvodu k analizi svetovnega sistema Wallerstein² spomni, da je uveljavitev principa moderne države kot sistema civilne oblasti v francoski revoluciji (1789–1799) pomenila, da je med nosilce oblasti kot sistemom in civilno družbo kot protisistemom vsajen nerazrešljiv boj nasprotij,³ povezanih s potegovanjem za prevlado sistema nad protisistemom ter reda nad svobodo. Nasproti države kot sistema izključevanja se vzpostavijo raznovrstna protisistemska gibanja izključenih – delavska, feministična, radikalci, verske in etnične skupine, protiglobalisti. Ti na raznovrstne načine nasprotujejo sistemu in se od njega oddaljujejo: z umikom, neubogljivostjo, nesoglasjem, kljubovalnostjo, zavračanjem, odporom, uporom in z odpadništvom.⁴

² 2006.

³ Goldman v Schumaker, 2010.

⁴ Foucault, 1997.

Postmoderni sociologi trdijo, da je zato družbeno poenotenje postalo nedosegljivo. Temu nasprotujemo, saj ni nujno sprejeti enovitih podlag poenotenja na podlagi vključevanja. Izhajamo lahko iz izključevanja kot organizacijskega načela družbe in njenega razlagalnega okvira. Ideja, da je sistemsko izključevanje pogoj družbene kohezije, ni nova. Na prehodu v 20. stoletje jo je zapisal nemški socialni teoretik in anarhist Gustav Landauer v naslovu kratkega spisa "Z izključevanjem do skupnosti" (1900; *Durch Absonderung zur Gemeinschaft*). V njem piše, da si je treba prizadevati zasnovati skupnost izključenih, ki so pripravljeni zapustiti umišljeno zavetje, ki ga nudijo oblasti, in tvegati, kar je treba, da bi lahko v avtonomni skupnosti zaživelijo dostojno kot celovita človeška bitja.

Tukaj izključevanje ni več nekaj marginalnega, nonsens ali napaka,⁵ ampak rabi kot vodilo kritičnemu motrenju. Razmejevanje med tem, kaj neki družbeni konstrukt ali znanstveni koncept vključuje in kaj izključuje, je osnovna podlaga vsakega političnega mišljenja.⁶ Za Wallersteina⁷ je celotna politična zgodovina modernega sveta vsaj od XVIII. stoletja naprej v veliki meri ravno zgodovina prestavljanja ločnic med sistemsko vključenimi in izključenimi.

Pri Derridaju je vsak konstrukt, in družba ni niti objektivna, ampak le družbeni konstrukt, možen le s tem, kar se pri njegovi tvorbi iz njega izključi.⁸ Takrat, ko je družbeni konstrukt vzpostavljen, postane njegova notranja struktura prejudicirana in uveljavljena kot struktura premoči, ki omogoča njenim članom uresničiti le kaj od tega, kar je vnaprej predvideno.⁹ Tako tisto, kar ima konstitutivno moč, vedno ostane omejeno nase, ker konstitutivnost

⁵ Lye, 1996.

⁶ De Hoop Scheffer, 2007.

⁷ Prav tam.

⁸ Nash, 1994.

⁹ Derrida, 1985.

proizvaja izključevanje.¹⁰ Holloway trdi, da se družbene vezi lahko vzpostavljajo samo z družbeno pretrganostjo.¹¹

Derrida (1985) v vsakem družbenem konstruktju najde "ireducibilni vidik neprisotnosti", ki ga imenuje *différance*. Za matematične konstrukte je Gödel (1930) že na začetku 20. stoletja s teoremom ne celovitosti (nem. *Unvollständigkeitssatz*) dokazal, da nobena formalna resnica ni samozadostna v lastnem okviru utemeljevanja, ker je ni mogoče pojasniti brez nepojasnjene reziduala, ki je vedno razložljiv šele v nekem drugem formalnem sistemu trditev. Derrida¹² trdi, da je v jedru vsake opredelitve "diferenca, ne esenca", da je potemtakem bistvo to, kar neki konstrukt izključuje, in vse, za kar je slep, ne to, kar pravi, da zajema, in je lahko le proizvod zaslepljenosti z neko strategijo uveljavljanja družbene premoči. Tako ravno tisto, kar je pogoj oblikovanja nekega celovito osmišljenega sistema, namreč izključitev nesmislov, obenem zagotavlja, da takšen sistem ostane nepopoln.¹³ Izključevanje drugačnih je v tem pogledu drugi obraz prizadevanj za celovitost.¹⁴

Protisistemske oblike družbenosti klijejo, kot v jungovski asociaciji zapiše Derrida (1988), ravno iz "strukturno nezavednega", slepote za globoka nasprotja družbe. Protisistemska gibanja (samo)izključenih se porajajo v širokem razponu izhodišč, s katerih zavračajo sistem: protivojna, protifašistična, protikapitalistična, protiglobalizacijska, protirasistična, protirazvojna, protivarčevalna, protielitistična, protimilitaristična, protipotrošniška ... Metoda negativne opredelitve ima korenine v starogrški vzratni poti, "*via negativa*" (Plotinove Eneade),

¹⁰ Lorey, 2008.

¹¹ 2004.

¹² 2002.

¹³ Derrida, 1985.

¹⁴ Hossay, 2001.

ki absolutne pojme (bog ali svoboda) opisuje s tem, kar niso.¹⁵ Njihova "negativna denominacija" (Habermas)¹⁶ oziroma negativna identifikacija gibanj je porojena iz negiranja prevladujočih družbenih odnosov. Boj za emancipacijo je vedno boj proti institucijam, ker mora odgovoriti in postaviti meje ekspanziji silnic nadmoči,¹⁷ ki vladajo.

Protisistemska družbenost ima torej veliko programsko različnih obrazov, ker so oblike družbenega izključevanja tako raznovrstne. Ima pa večinoma samo en, protisistemski horizont, ki ga določa strategija preloma.¹⁸ Zato obstaja samo en odgovor na vprašanje, zakaj načelno biti protisistemsko naravnano, in veliko radikalnih odgovorov na vprašanje, kako protisistemsko delovati.¹⁹

Izhajamo iz izključevanja kot vzvoda oblikovanja protisistemske družbenosti. S tem je povezan odpor gibanj do uveljavljenih načinov vertikalnega strukturiranja, zato govorimo o organizacijskem problemu protisistemskih gibanj. Od tod vprašanje, kako organizirati protisistemska prizadevanja, da bodo kos radikalnim izzivom, ki si jih postavljajo. Bourdieu²⁰ se v tem duhu vprašuje, kako sploh zagotoviti kolektivno produkcijo realističnih skupnostnih alternativ sistemskemu izključevanju, da ne bo pogojena s predhodnim poenotenjem in tako dosledno uveljavljena le z izhodišč nepremostljive različnosti sodelujočih gibanj.

2. Organizacijski problem gibanj

Uvajanje poglobljenih oblik koordinacije protisistemskim gibanjem vedno povzroča hude organizacijske težave. Že instinktivno zavra-

¹⁵ Bookchin, 1995.

¹⁶ V Balibar, 2007.

¹⁷ Holloway, 2004.

¹⁸ Diefenbach, 2007.

¹⁹ Klein, 2001, v Rossiter.

²⁰ 2001.

čajo hierarhične ali kako drugače strukturirane medsebojne povezave, ki vedno grozijo, da se sprevržejo v dominacijo in paternalizem manjšine nad večino. V ospredju je težnja gibanj k čim ohlapnejši obliki povezovanja. To je predvsem posledica njihove zavestne težnje k nestrukturiranim oblikam delovanja, ki je naravna reakcija na prestrukturirano družbo.

Jo Freeman²¹ odločno zavrača idejo nestrukturiranega delovanja. Proučujoč feministična gibanja, je ugotovila, da so nestrukturirane skupine zelo uspešne pri mobilizaciji gibanj in pri tem, da pripravijo ljudi do pogovora o njihovih življenjih, o tem, kaj je zanje pomembno, kaj najbolj pogrešajo in kaj bi radi počeli, kako bi radi sodelovali pri kolektivnih prizadevanjih in v čem si najbolj želijo biti prepoznani. Ko pa so skupine mobilizirane in želijo začeti delovati, ne morejo več ostati nestrukturirane. V delovanju nestrukturirane skupine niso uspešne, ker akcije zahtevajo organizacijo, enotna pravila in omejevanje izražanja razlik.²²

Freemanova je idejo nestrukturiranega delovanja zavrnila kot dogmo. Nestrukturirane skupine težijo k neformalni prevladi manjšine in oblikovanju novih vodij, zastopnikov in posrednikov, ki skupino obvladajo z omejevanjem informacij, s skritimi koalicijami, poznavanjem pravil delovanja, zlasti postopkov prevajanja med mikro- in makroravnjo. To zgolj zagotovi vse pogoje za uveljavitev neformalnih elit. Vsaka skupina – neodvisno od svoje narave, trajanja in smotra – se sčasoma neizbežno strukturira. Možno je le dvoje: da se gibanje strukturira transparentno ali neformalno ali pa da njegova struktura ostane nevidna.

Organizirati protisistemska gibanja po McLeishu²³ zahteva gibanja povezati vertikalno (zgoraj) in horizontalno, tj. programsko.

²¹ 1972.

²² Prav tam.

²³ 2003.

Horizontalno lahko gibanja razločimo klasično (prim. s Holloway)²⁴ med reformističnimi, revolucionarnimi in avtonomnimi.

Za prve je sistemsko izključevanje posledica neoptimalnih veljavnih ureditev, ki jih je mogoče popraviti. Nasprotno pa je za protagoniste revolucionarnih programov sistem neustrezen v temeljih in je potrebna njegova zamenjava z radikalno drugačnim sistemom. Avtonomisti se strinjajo z revolucionarji, da sistema ni mogoče popraviti reformno, kot tudi z reformatorji, da ni treba zavreči vsega starega, da bi lahko uvedli sistemske spremembe. To so trije nekompatibilni programi, ki protisistemskim gibanjem preprečujejo vzpostavljati tesnejše povezave.

3. Nenačelno sodelovanje

Kljub nepremostljivim načelnim razlikam gibanja pogosto nastopajo skupaj. To ne bi bilo mogoče, če bi bila dosledna in bi izhajala le iz svojega programa in upoštevala le odpor do strukturiranja. S stališča možnosti povezovanja je odnos, ki ga imata dve gibanji do sistema, pomemben le za njune povsem načelne razprave. Te pa imajo omejeno vrednost za ukvarjanje z vsakodnevnimi zadevami praktičnega protisistemskega delovanja, ki na stiku med njimi ravno prevladujejo (pregled oblik sodelovanja med socialnimi in nacionalnimi protisistemskimi gibanji v obdobju 1850–1970 je podal Wallerstein).²⁵ To pomeni, da je treba možnosti povezovanja protisistemskih gibanj iskati onkraj njihovih načelnih (samo)opredelitev.

Pri večini gibanj obstaja neskladje, zaradi katerega so protisistemska gibanja pri delovanju bodisi protisistemsko radikalnejša, je zapisano v njihovih programih, ali obratno. Ta nenačelnost ni plod napake, ampak razširja možnosti reševanje organizacijskega problema protisistemskih gibanj.

²⁴ 2004.

²⁵ 2002.

Realnosti brez delovanja ni.²⁶ Noben program se ne uresničuje neposredno kot urok v trenutku, ko je oznanjen, ampak je za to potrebno delovanje.²⁷ Herbert Simon v Arhitekturi kompleksnosti pokaže, da moramo razlikovati med tem, kako svet zaznavamo, od tega, kako nanj delujemo.²⁸ Načelne opredelitve in dolgoročni nameni so osredotočeni k našim primarnim hotenjem. Možnosti praktičnega delovanja pa so omejene s kontekstualnimi dejavniki, ki v času izražanja načelnih opredelitev pogosto še niso razvidni, predvsem pa niso obvladljivi. V praksi se naši nameni soočajo s posebnimi okoliščinami, ki omogočajo samo omejen nabor možnosti delovanja.²⁹ To pa je potem razlog, da se načrti, s katerimi se drugim predstavimo sami, in rezultati naših prizadevanj, po katerih nas prepoznavajo, le redko res ujemajo. To je tudi v primeru protisistemskih gibanj nenehen vir trenj in nezaupanja, zaradi česar ostajajo razločena.

Ujemanje načelnih opredelitev gibanj z njihovim delovanjem je redko. Bookchin piše o protisistemsko značilni "programsko-akcijski dvojnosti". Značilna je za vsako gibanje posebej in ga po njej lahko enolično prepoznamo.³⁰ Graeber pri protisistemskih gibanjih razlikuje njihov vhodni oz. programski vidik od izhodnega, akcijskega vidika.³¹ Vhodno-izhodna formalizacija poda programsko-akcijsko matriko, ki se pokaže prikladna za raziskovanje povezovalnih možnosti protisistemskih gibanj. Matrika na eni strani ustreže povezovalnim potrebam in obenem varuje izvirno težnjo vsakega gibanja po ločenosti.

Prvo poslanstvo matrike je afirmirati programske in akcijske razlike med protisistemskimi gibanji.³² Glede na tri osnovne protisi-

²⁶ Sartre, 1995.

²⁷ Gl. Tilly, 1978.

²⁸ 1961, 1969.

²⁹ Sternfeld, 2007.

³⁰ 1995.

³¹ 2004.

³² Tronti, 1980.

stemske programske horizonte ima matrika samo tri elemente vertikalno in horizontalno. Vrstice prikazujejo tri protisistemske horizonte v programskem oziru, stolpci pa iste tri s stališča delovanja. Vsako presečno polje odseva drugačen vhodno-izhodni protisistemski odtis, ki neko gibanje naredi prepoznavno vsem drugim gibanjem na enak način.

Edino pri treh osnovnih horizontih, reformnem, revolucionarnem in avtonomnem, ni razkoraka med njihovimi protisistemskimi opredelitvami in dejanskim načinom delovanja proti sistemu. Zaradi te programsko-akcijske skladnosti ali – raje – homogenosti jih najdemo na negativni diagonali matrike (potekajoči od njenega levega polja zgoraj k polju desno spodaj; v matriki označeno z 1-1, 2-2, 3-3; Leontjevova matrika).³³

Enovit programsko-akcijski odtis tem gibanjem daje občutek notranje konsistentnosti in samozadostnosti. S homogenim odtisom se večina drugih gibanj ne more kosati, zato se prvim zdijo vsaj nedodelane, če ne tudi slepe ulice. Tako obstaja napetost med diagonalno in nediagonalno lociranimi gibanji. To pomeni, da morajo nediagonalno razmeščena gibanja, se pravi velika večina gibanj računati na to, da bodo svoje povezave navzgor morale zgraditi same med sabo.

Programsko-akcijska matrika protisistemskih gibanj

Delovanje Program	1 Kot reformisti	2 Kot revolucionarji	3 Kot avtonomisti
1 Reformni program	1-1 Reformisti, ki delujejo kot reformisti	1-2 Reformisti kot revolucionarji	1-3 Reformisti kot avtonomisti
2 Revolucionarni program	2-1 Revolucionarji kot reformisti	2-2 Revolucionarji kot revolucionarji	2-3 Revolucionarji kot avtonomisti
3 Program avtonomije	3-1 Avtonomisti kot reformisti	3-2 Avtonomisti kot revolucionarji	3-3 Avtonomisti kot avtonomisti

³³ Vasilij Vasiljevič Leontjev, 1906–1999, rus. *Васи́лий Васи́льевич Лео́нтьев*; Nobelov nagradjenec za ekonomijo leta 1973.

Večina gibanj izkazuje značilen prepad med programskimi opredelitvami in dejanskimi prizadevanji v praksi. Tovrstna gibanja se nahajajo na nediagonalnih poljih matrike.

Preden se res posvetimo njihovi analizi, najprej odstranimo možen nesporazum, zlasti zato, ker smo nanj napeljali sami. Gibanja, ki domujejo v polju 1-1, imajo reformni program in obenem tudi delujejo reformno. Zato nimajo ničesar radikalno protisistemskega. To pa še ne pomeni, da je treba reformna prizadevanja iz protisistemske matrike odstraniti. Očitno je namreč, da nekatera reformno usmerjena gibanja dosegajo učinke, ki prispevajo k radikalnim spremembam (v poljih 1-2, 1-3), kot tudi dejstvo, da si nekatera radikalno deklarirana gibanja prizadevajo za spremembe, ki so v bistvu zgolj reformne (v poljih 2-1, 3-1).

Polja matrike, ki so razvrščena pod negativno diagonalo, označujejo podvrsto gibanj, ki so programsko radikalnejša in sistem diagnosticirajo kritičneje, kot dejansko s svojimi praksami prispevajo k uresničevanju protisistemskih ciljev. Obratno velja za gibanja nad diagonalo matrike.

Nediagonalno umeščena gibanja ostajajo slabo kompatibilna, saj tisto, kar jih na eni strani povezuje, vedno nastopa v paru z nečim, kar jih na drugi razdvaja. Zato je njihova sorodnost šibka in vedno travmatična. Razlike med diagonalno lociranimi gibanji so vendarle povsem drugačne kot med nediagonalnimi. Prva so izražena programsko-akcijsko kategorialno, druga pa ne, ker imajo nekonsistenten programsko-akcijski odtis. Ker je neenovitost vanje vsajena, morajo svojo verodostojnost šele vzpostaviti, tako da do drugih neenovitih gibanj za začetek ne nastopajo izključevalno, ampak odprto. Zato imajo edino programsko-akcijsko "nenačelna" gibanja, umeščena na nediagonalnih poljih matrike, lahko povezovalen protisistemski potencial.

To preprosto zahteva preobrnitev prizadevanj za povezovanje protisistemskih gibanj na podlagi njihove interne nekonsistence. Tega še ne postavimo kot napoved rešitve organizacijskega problema protisistemskih gibanj, ampak le kot začetno točko njegove drugačne zastavitve. Ureditvi gibanj v protisistemsko matriko sledi drugi korak povezovanja horizontalno izraženih razlik med gibanji, ki so načelne narave, v vertikalni smeri.

4. Protisistemski korelati

Če hočejo gibanja z neskladnim programsko-akcijskim odtisom doseči notranjo programsko-akcijsko enovitost, kakršno imajo gibanja na diagonali matrike, morajo vstopiti v korelativno oz. presečno interakcijo z gibanjem, ki ima natančno nasproten programsko-akcijski odtis, gledano simetrično na negativno diagonalo matrike. Simetrično ležeča gibanja v protisistemski matriki ne le najlažje vzpostavijo povezave, ampak naravno težijo k temu, ker so si inverzno podobna.

Simetrično različni sta gibanji v poljih 1-2 in 2-1, ki obe svoj protisistemski značaj uresničujeta v tesnem sodelovanju s sistemom. Zato postavimo, da gre za participativni protisistemski korelat. V skupnih projektih bodo gibanja iz polja 2-1 potešila svoj akcijski deficit, tista iz 1-2 pa bodo ravno obratno lahko radikalizirala svoj program in ga uskladila z radikalnostjo svojih dejanskih protisistemskih prispevkov. Praktični primer so lokalne nevladne organizacije (1-2), ki do vzvodov vplivanja na lokalne oblasti pogosto pridejo šele v interakciji s (trans)nacionalnimi nevladnimi organizacijami, kot so Greenpeace, Amnesty International ali Helsinški monitor itn. (2-1). V interakciji se protisistemsko katalizirata: lokalne organizacije v mednarodnem prostoru pridobijo denacionalizirano legitimnost,³⁴ ki jo potem doma unovčijo s svojo višjo vplivnostjo na institucije sistema (pregled študij, ki proučujejo primere in dejavnike uspešne

³⁴ Rossiter, 2006.

interakcije med domačimi 2-1 in transnacionalnimi 1-2 podaja Grimes³⁵ na primeru uveljavljanja pravice javnosti dostopati do informacij javnega pomena, temelječi na konvenciji o človekovih pravicah). Na drugi strani mednarodna gibanja z vpletanjem v lokalne protisistemske boje pridobijo pečat relokalizirane legitimnosti za svoje delovanje na mednarodnem prizorišču.

Protisistemska matrika iz zavezništev med različnimi področji protisistemske potencialnosti³⁶ proizvede tri presečne korelate,³⁷ ki podajo tri mentalitete povezovanja gibanj: participativno (zgoraj), skupnostno (komunitarno) in bojevito (militantno).

Drugi protisistemski korelat tvorijo interakcije med gibanji, umeščenimi v polja 1-3 in 3-1. Vsako na svoj posebni in omejeni način izpolnjuje posamezne pogoje avtonomne skupnosti. Sistem je kot že v prejšnjem primeru lahko izhodišče protisistemskih prizadevanj, vendar pa avtonomije ne more podeliti (1-3), ampak jo s pogojevanjem nadzoruje in duši. Analogno avtonomija ni pristna, če na koncu njeni dosežki koristijo sistemu (kot v 3-1). Šele ko se gibanja povežejo, lahko proizvedejo alternativno skupnost na avtonomno samovzdržen način. Primer ekološke pridelave hrane: njen protisistemski značaj bo najmočnejši, ko bo svoje glavne odjemalce našla namesto v supermarketih, kakor jih danes, v prostoru protisistemskih skupnosti. Tako bi se protisistemska dodana vrednost akumulirala tudi v menjavi in morebiti celo v delitvi. Za zaokrožitev programske-akcijskega profila morajo potem npr. pridelovalci ekološke hrane poiskati svoje odjemalce s povezavami z gibanji v polju 1-3, ki imajo z njimi skladne pogoje avtonomije.

Skupnostni korelat proizvaja učinke, ki sistem naredijo vse bolj nepotreben, čeprav ga s svojim delovanjem neposredno v temeljih

³⁵ 2011.

³⁶ Graeber, 2011.

³⁷ Prim. s Teivainen, 2002, v Reese; Vaneigem, 1965.

ne spodbija. Povsem drugačna je tretja, bojevita pot povezovanja gibanj v 2-3 in 3-2. Njen glavni smisel ni niti izboljšanje sistema (kot si prizadeva participativni korelat) niti njegovo dopolnjevanje (skupnostni korelat), ampak brezkompromisno spodbijanje s pozicije svobode ljudi v odnosu do sistema. Dokler nastopata ločeno, sta obe skupini prikrajšani. Avtonomija gibanj v 2-3 ni dosegljiva na podlagi uresničene neodvisnosti od sistema, ampak šele s pomočjo uporniškega žvenketanja, s katerim lahko edino obranijo svoj otok avtonomije sredi obkrožajočega sovražnega systemskega morja – primer so mehiški zapatisti in ruralna gibanja. Ker so ta gibanja pogosto lokacijsko navezana, so odrezana od širšega protisystemskega zaledja in jih ogroža nevarnost, da prevzamejo lokalističen pogled na sistem, denimo s tradicionalno uveljavljenim razumevanjem položaja ženske v družbi ali z uveljavljanjem nekaterih okvirov ekološke pravičnosti, ki so za druga lokalno navezana protistemska gibanja nesprejemljiva. Lokacijsko vezan systemski odpor se rad sprevrže v “militantni partikularizem”,³⁸ s katerim protistemska prizadevanja zdrsejo nazaj v konservativno obnavljanje obstoječih vzorcev skupnostnih odnosov, ki na koncu postane pokroviteljski in zatiralni.³⁹

Obratno pa gibanja v 3-2 (npr. Prigoginove urbane multitudine) zaradi svoje globalne usmerjenosti in gibljivosti pogosto nimajo jasnega akcijskega niti prostorskega fokusa. Pogosto njihovo delovanje večkrat sprožajo bližje globalne krivice kot tiste, ki se dogajajo pred njimi lokalno. Za popolno uresničitev potencialov je potrebna interakcija med gibanji v 3-2 in v 2-3. Prvim to prinese izkušnjo delujoče avtonomne prakse, npr. tradicionalne konsenzne metode usklajevanja⁴⁰ in tega, kako v praksi urejati skupno življenje na avtonomnih podlagah. Drugim pa povezava lokalnih prizadevanj s

³⁸ Raymond Williams, po Harvey, 1995.

³⁹ Harvey, 1996.

⁴⁰ Graeber, 2004.

procesi na globalni ravni razširi pogled v povezavi z boji, ki se v protisistemskem arhipelagu dogajajo na globalni ravni.

Protisistemska militantnost je specifična in omejena, gibanjem pa je ne narekuje nasilniški značaj, ampak sistemska represivna narava urejanja razmerij med oblastjo in družbo. Protisistemska bojevitost je samopreživetveno upravičena in izzvana, kadar uspe nelegitimnim interesom uporabljati represivne instrumente pod okriljem obrambe sistema, da lahko še naprej vsilijo svojo zajedavsko premoč. Družbeno nasilje ni nikoli arbitrarno in brez pomena, ampak je odgovor na represijo in nasilje.⁴¹ Nasproti represivni naravi sistemskih struktur obstaja *ius resistentiae*, pravica do odpora vsemu, kar ogroža primarnost posameznika in neformalne skupnosti pred oblastno strukturo države.⁴² Ta vrsta militantnosti ima pozitivno motivacijo obrambe izvirnih vrednot. Sama po sebi ne narekuje nekontroliranih izbruhov nasilja, značilnih za revolucionarno pot. Po oktobrski revoluciji je italijanski anarhokomunist Errico Malatesta (1853–1932) zapisal, da “če so vislice na glavnem trgu pogoj zmage, potem bi raje, da revolucija ne uspe”.⁴³ V nasilju nad premaganimi in v žrtvovanju nedolžnih za visoke cilje nove družbe ni nič družbeno radikalnega in ničesar, kar bi lahko prispevalo k protisistemskim ciljem.

Protisistemska gibanja se dosledno odvrčajo od nasilja, ki ni izzvano z uresničevanjem protisistemskih ciljev, npr. verskega nasilja, fundamentalizma, rasizma, seksizma in organiziranega kriminala.⁴⁴ Toda izključevanje asocialno nasilnih ni edini vidik protisistemskega izključevanja. Pojavi se tudi v primeru izključevanja tistih, ki zavračajo vse oblike protisistemskega strukturiranja in s tem sploh

⁴¹ Emma Goldman, 1869–1940, v Reichert.

⁴² Virno, 2004.

⁴³ 1924 v Vernon.

⁴⁴ Grubačić, 2003; gl. Teivainen, 2002, v Reese.

možnosti povezanega uresničevanja svojih ciljev. Takšno stališče zagovarjajo predstavniki postmoderne radikalne filozofije posameznika. Z njeno razlago je skupnosti zavladata nepovezanost, fragmentarnost in relativizem do točke, da se razgradi vsak skupnostni pomen in oguli vsaka ideja kolektivnega smisla in kvalitativne razlike.⁴⁵ Postmoderni individualizem, nihilizem in protiracionalizem se izolirajo od družbene realnosti in so bolj orientirani k sebi kot k družbenim spremembam.⁴⁶ Potem zanje ni mogoč niti splošen pogled niti javni diskurz. Tukaj ne najdemo več upora moči, celo nasprotno, soočeni smo s povečevanjem nemoči, za katero je avtonomija postala samo mit.⁴⁷ Postmoderni relativizem pri Foucaultu preide že v "ireduktibilni pluralizem tolmačenj" (1979, *Discipline and Punish*). Še nikoli v dosedanjem toku civilizacije niso bila metafizična vprašanja skupnega obstoja in smisla tako brezupno oddaljena in brezpredmetna.⁴⁸ Toda polno razviti posameznik, meni Horkheimer, je lahko le uresničenje polno razvite družbe (prav tam). Skrajni postmodernizem ne vsebuje nič več radikalnega.⁴⁹ Potem tudi ne more nikoli postati sestavina protisistemske matrike in je iz nje utemeljeno izključen.

Enako kot težnje po celovitosti se je treba bati tudi težnje k razlikovanju, če vodi k neskončnemu poudarjanju namesto k sožitju razlik. Giddens⁵⁰ odločno nasprotuje spodbijanju celostnega razmišljanja z argumentom relativizma. Piše o nujnosti načelo relativnosti ubraniti pred relativizmom: zavrniti je treba to, da iz relativnosti svojih omejenih spoznavanj realnosti izpeljujemo relativistične

⁴⁵ Zerzan, 2004.

⁴⁶ Bookchin, 1995.

⁴⁷ Kirinić, 2003.

⁴⁸ Zerzan, 2004.

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ 1989.

sklepe. Zakaj je tako, v svoji knjigi *Nova zveza – Metamorfoze znanosti* (1982; 1978 – *La Nouvelle Alliance*) pojasnita kemik Ilya Prigogine ter filozofinja znanosti Isabelle Stengers, ko poudarita, da relativnost temelji zgolj na omejitvah, ki veljajo za elementarno raven, le za fizične opazovalce, in jih ne moremo posplošiti in s tem preprosto izbrisati možnosti obstoja enovite resnice.

Protisistemsko gibanje je samo izključevalno do vseh enournih in asocialnih oblik nasprotovanja sistemu. Tukaj gre za protisistemsko izključevanje, ki proizvaja dvojno izključenost – iz sistema in iz protisistema –, njegov proizvod pa je “protiprotisistem”. Protisistemsko gibanja so odziv na sistemsko izključevanje, vendar ne zato, da ga odpravijo, ampak le zato, da uveljavijo svoja pravila izključevanja, ki proizvaja drugačno obliko družbenosti. Tu lahko spet pritrdimo Landauerju, da je podlaga družbene povezanosti izključevanje drugačnih. Protisistem izključuje vse izključevalne.⁵² Dvojno izključevanje asocialnih praks sistema in protiprotisistema je tako dosleden odgovor organske družbe njenim produktom, ki so zapadli nazaj v enostaven ustroj in se sprevrgli v protidružbene tvorbe.

A preden do konca izpeljemo pomen te ugotovitve, najprej dokončajmo izpeljavo postopka strukturnega povezovanja protisistemskih gibanj, ki je zdaj že skoraj pri koncu. Ugotavljamo, da protisistemsko gibanja povezave najlažje vzpostavljajo na podlagi postranskih ujemanj, ki jih omogoči zanje značilna programsko-akcijska nenačelnost. A nobena ožja koalicija med njimi ne more protisistemskega cilja doseči sama. Participativne koalicije so zaradi navezanosti na sistem le kvaziprotisistemске, ker so odvisne od sistemskih virov za uveljavljanje sprememb sistema od znotraj. Skupnostna koalicija učinkuje semiprotisistemsko. V nasprotju s prvo so

⁵¹ Ilja Romanovič Prigožin, 1917–2003, rus. *Илья Романович Пригожин*; Nobelov nagrajenec za kemijo leta 1977.

⁵² Balibar, 2007.

njeni vzvodi delovanja njene lastne zmogljivosti. Vendar pa sistema neposredno ne sprevača v nič novega, ampak ga z vzporednimi projekti na vse več področjih naredijo nepotrebne. Militantna protisistemska koalicija uresničuje ortoprotisistemski program. Ta koalicija edina proizvaja radikalno alternativo, vendar pa redko za to zadoščajo le avtonomni pristopi. Ima razmeroma majhen mobilizacijski potencial in se težko trajnostno vzdržuje.

Končni učinek protisistemskih prizadevanj nikakor ni vsota ločenih prizadevanj gibanj, ampak je dosežen šele presečno in metapresečno. Participativni korelat protisistemskega gibanja prispeva najširšo mobilizacijo izključenih, je mezomobilizacijski.⁵³ Drugi ustvari skupnostno podlago gibanja, tretji pa uveljavi meje stalne in samovzdržujoče se avtonomne skupnosti. Strukturno je treba združiti prizadevanja za množičnost gibanj s sposobnostjo vzpostavljanja skupnostnih odnosov in z brezkompromisno odločenostjo in stvarnimi možnostmi braniti izvorno avtonomijo pred poskusi njenega ogrožanja od zunaj.

Posledica sredinskega pristopa k povezovanju gibanj je nastanek protisistemske strukture na treh vertikalnih ravneh: posamezno gibanje – protisistemski korelat – metapresečna struktura. S tem je začetnemu hotenju razrešiti organizacijski problem protisistemskih gibanj vsaj shematično zadovoljeno. Toda izpeljati je treba še posledice, saj nas ugotovitve napotijo k preobrnitvi začetne binarne zastavitve organizacijskega problema organske družbe.

5. Družba v sredini

Ko družbo postavimo nasproti sistemu, po opredelitvi zarišemo protisistemski konflikt. Potrebo po njem sredinska razlaga odpravi. Protisistem zdaj ni več nasprotje sistema, ampak je vmesna kategorija med dvema oblikama asocialne družbenosti, med sistemsko

⁵³ Gerhards, Rucht, 1992.

(hierarhično, popolno urejeno, Benthamov panoptikon) in protiprotisistemsko (povsem neurejeno, anarhično, kjer je vse vidno le z vseh različnih točk naenkrat).

Organska družba je sredinsko umeščena tudi med svoji strukturni skrajnosti, sistemsko in protisistemsko. Protisistem deluje na več ravneh, enkrat (makro) v stanju protisistemske strukture, drugič (mikro) nestrukturirano v stanju gibanj. Nestrukturirana družba je med dvema strukturama in niha med njima, s čimer jima tudi podeljuje legitimnost. Kadar silnice mehanske integracije postanejo za del družbe preveč utesnjujoče, se preprosto odklonijo k nasprotnemu, protistemskemu polu svojega strukturiranja. Ravno to se dogaja danes. Družbene možnosti strukturnih ureditev, iz katerih se ožje skupnosti izseljujejo, bodo z zniževanjem svojih družbenih možnosti nujno usihale, kar bo pogosto že od znotraj in brez izrazitega protisistemskega pritiska, shematično rečeno, lahko sprožilo prenovo nefunkcionalnih strukturnih ureditev za obnovev zaupanja družbe, ki je preživetveni pogoj vsake strukture. V tem pogledu postane revolucionarna strategija spreminjanja družbe primerljiva kvečjemu z družbeno bikoborbo, reformistična pa niti več z brisanjem prahu.

A to niti ni bistveno. Ko bodo protisistemska nasprotja prevedena v sistemska nasprotja, bo iz družbenih praks izgnana tudi antagonistična asocialnost, in šele tako lahko družba svoje zadeve uzre nepotvorjeno z binarnimi strukturami (ne)moči in sami sebi postane razvidna kot pluralna, solidarna in ustvarjalna.

To ne obeta, da bi družba, ki se je otresla sistemskih ovir, lahko kdaj postala nekonfliktna. S sredinsko preureditvijo se spremenita samo narava in vsebina organskih družbenih nasprotij. Družbe spet lahko zaživi v nasprotjih, ki so zanjo izvirna, to pa so nasprotja med njenimi člani glede tega, kaj je skupno dobro in kako ga doseči. To obliko izražanja globokih družbenih nasprotij dobro poznamo, če-

tudi se zdaj vrača v prenovljeni in spremenjeni podobi. Gre za razredni boj med protagonisti ključno nasprotnih družbenih vizij. Zdaj ta "boj" ni več binaren in tudi ne spodbija več vladajoče sistemske strukture, ampak jo – nasprotno – obnavlja in utrjuje in je ključni pogoj za njeno stabilnost.

Bibliografija

- BALIBAR, É. (2007): *On Universalism*, in debate with Alain Badiou. EIPCP: transversal – EIPCP multilingual webjournal, št. 2, prevod v angl. Mary O'Neill.
- BOOKCHIN, M. (1995): *Social Anarchism or Lifestyle Anarchism: An Unbridgeable Chasm*. Edinburgh: AK Press.
- BOURDIEU, P. (1977): *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press, prevod R. Nice.
- BOURDIEU, P. (2001): *Contre-Feux 2*. Paris: Raisons d'Agir.
- DE HOOP SCHEFFER, A. (2007): Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Habermas and Derrida. *Cosmopolitique*.
- DERRIDA, J. (1985): "Letter to A Japanese Friend", v: Wood, D., Bernasconi, R., ur., *Derrida and Différance*, Warwick: Parousia.
- DERRIDA, J. (1988): *Limited Inc*. Evanston: North Western University Press.
- DERRIDA, J. (2002): *Positions*. London & New York: Continuum, 2. izdaja.
- DIEFENBACH, K. (2007): "1968 and after – Some Comments on Singularity and Minoritarian Politics". *EIPCP: transversal – EIPCP multilingual webjournal*, št. 4, prevod v angl. Mary O'Neill.
- FOUCAULT, M. (1997): "What is Critique?", v: Lotringer, S., Hochroch, L., ur., *The Politics of Truth*. NY: Semiotext(e).

- FREEMAN, J. (1972-73): "Tiranija nestrukturiranosti", prevod v hrvaščino ZAF ("The Tyranny of Structurelessness". *Berkeley Journal of Sociology*, 171, 51-65).
- GERHARDS, J., RUCHT. D. (1992): "Mesomobilization. Organizing and Framing in Two Protest Campaigns in West Germany. *The American Journal of Sociology* 98/3 (1992): 555-596.
- GIDDENS, A. (1989): *Nova pravila sociološke metode*. Ljubljana: ŠKUC, Filozofska fakulteta, Studia Humanitatis, prev. Z. Gorenc (New Rules of Sociological Method, 1976, London: Hutchinson).
- GOLDMAN, E. (2010): "Anarchism: what it really stands for", v: Schumaker, 2010.
- GRAEBER, D. (2004): "Anarchism, or the Revolutionary Movement of the Twenty-first Century", *ZNet*, 6. januar.
- GRAEBER, D. (2011): *Revolutions in Reverse: Essays on Politics, Violence, Art, and Imagination*. London: MC.
- GRUBAČIĆ, A. (2003): "Towards an another anarchism". Grobi transkript govora na WSF3, *Life After Capitalism forum*, Porto Alegre.
- HARVEY, D. (1995): "Militant particularism and global ambition: The conceptual politics of place, space, and environment in the work of Raymond Williams". *Social Text*, 42, 69-98.
- HARVEY, D. (1996): *Justice, Nature and the Geography of Difference*. Cambr., Mass.: Blackwell.
- HOLLOWAY, J. (2004): "Spreminjamo svet brez boja za oblast". *Časopis za kritiko znanosti*, Politikon, prevod M. Begić idr.
- HOSSAY, P. (LETO): "Methodological Madness. Why Accounting for Nationalism – and Many Other Political Phenomena – is difficult for Social Scientists". *Critical Sociology*, 27(2), 163-191.
- KIRINIĆ, V. (2003): "Margina u središtu". *Zarez*, 119-120.
- KLEIN, N. (2001): "Reclaiming the Commons", govor v Centre for Social Theory & Comparative History, UCLA, v: Rossiter.

- LANDAUER, G. (2011): "Kroz odvajanje do zajednice; Durch Absonderung zur Gemeinschaft", predavanje 18. junij 1900 v Friedrichshagen-Berlin, v: *Izbor tekstova i odlomaka*, prevod v srbski/hrvaški jezik: Aleksa Golijanin (angleško), Bojana Golijanin-Radonjić (nemško), 2011, Žurnali/ Lista blok-45.
- LEONTJEV, V./LEONTIEF, W. (1970): "Environmental Repercussion and the Economic Structure: An Input-Output Approach". *Review of Economics and Statistics*, 52/3, 262-271.
- LOREY, I. (2008): "Attempt to Think the Plebeian. Exodus and Constituting as Critique". *Transversal, the art of critique*, 4, prevod v angleščino Aileen Derieg.
- LYE, J. (1996): *Deconstruction: Some Assumptions*. Brock University.
- MCLEISH, P. (2003): *The Promise of the European Social Forum* (London, 30. november).
- NASH, K. (1994): "The Feminist Production of Knowledge: Is Deconstruction a Practice for Women?", *Palgrave Macmillan Journals: Feminist Review*, 47, 65-77.
- PRIGOGINE, I., STENGERS, I. (1982): *Novi savez - Metamorfoza znanosti*. Zagreb: Globus (*La nouvelle alliance: Métamorphose de la science*, Paris: Gallimard, 1979, prev. R. Zdjelar).
- REESE, E., HERKENRATH, M., CHASEDUNN, C., GIEM, R., GUTTIERREZ, E., KIM, L., PETIT, C. (2006): "Alliances and Divisions within the 'Movement of Movements': Survey Findings from the 2005 World Social Forum", Prispevek, predstavljen na letnem srečanju *American Sociological Association* v Montrealu, IROWS Working Paper št. 29.
- REICHERT, W. O. (1976): *Partisans of Freedom: A Study in American Anarchism*. Bowling Green, Ohio: Bowling Green University Popular Press.

ROSSITER, N. (2006): *Organized Networks. Media Theory, Creative Labour, New Institutions*. Rotterdam: NAI Publishers, Institute of Network Cultures Studies in network cultures.

SARTRE, J.-P. (1995): "The Humanism of Existentialism", ponatis v: Guignon, C., Pereboom, D., ur., *Existentialism: Basic Writings*, Indianapolis, Indiana: Hackett Publishing, prev. v angl. B. Frechtman.

SCHUMAKER, P., ur. (2010): *The Political Theory Reader*. Wiley-Blackwell.

SIMON, H. (1962): "The Architecture of Complexity". *Proceedings of the American Philosophical Society*, 106/6, 467-482.

STERNFELD, N. (2007): "Whose Universalism Is It?", *EIPCP: transversal - EIPCP multilingual webjournal*, št. 3.

TILLY, C. (1978): *From Mobilization to Revolution*. New York: Random House.

TRONTI, M. (1980): "The Strategy of Refusal", prevod Red Notes, v: Lotringer, S., Marazzi, C., ur., *Autonomia, Post-Political Politics*, New York: Semiotext(e), 28-35.

VANEIGEM, R. (1965): *The Revolution of Everyday Life*. St Petersburg, Florida: Red & Black.

VERNON, R., ur. (1993): *Malatesta E. His Life & Ideas*. London: Freedom Press.

WALLERSTEIN, I. (2002): "New Revolts Against the System". *New Left Review*, 18, 29-39.

WALLERSTEIN, I. (2006): *Uvod v analizo svetovnih sistemov*. Ljubljana, Založba /cf*, prev. Tanja Rener, spremna beseda A. Kralj.

ZERZAN, J. (2004): "The Catastrophe of Post-Modernism", v: Zerzan J., *Anarhoprimitivizam protiv civilizacije*. Zagreb: Jesenski i Turk.

Avtor pripravlja knjigo *Kompleksna družba v radikalni sredini* (Ljubljana, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta, UL, december 2012, v soavtorstvu z Mojco Golobič in Mirno Macur).